

Rus Edebiyatında Moskova: XVII. Yüzyılın Sonundan XX. Yüzyılın Başına ¹

Onur AYDIN ²

Başyuru Tarihi: 11.10.2023

Kabul Tarihi: 26.01.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kent araştırmalarında Moskova üzerine gerçekleştirilen çalışmalar son dönemde artmaya başlamıştır. Bu araştırmalarda çoğunlukla tek bir yazarın ya da eserin incelenmesinin, kentin Rus edebiyatındaki konumuna dair kısıtlı veriler sunduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada XVII. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına, Moskova'nın edebî metinlerdeki gelişimine bütüncül bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda betimleyici ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerine ve imgebilime başvurulmuştur. Eserlerinde Moskova'ya konu edinmiş yazar ve şairlerden öne çıkan isimlerin çalışmaları incelenmiştir. Gerçekleştirilen inceleme neticesinde XVIII. yüzyılın başında Moskova'nın yalnızca başkent olma özelliğini yitirdiği, kutsallık ve annelik rollerini muhafaza ettiği, yüzyılın ikinci yarısında dünyevileşme hareketine dâhil olduğu, yüzyılın sonunda doğal güzellikleriyle öne çıktığı, Vatan Savaşı ile birlikte ise daha destansı bir kimliğe büründüğü tespit edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batıcı-Slavofil tartışmaların arasında kaldığı, ilerleyen yıllarda kapitalizmin etkisiyle ticari yönünün daha fazla vurgulandığı, XX. yüzyılın başında modernleşme ve sekülerizm karşısına konumlandırıldığı, zıt ve uyumsuz bir zeminde kaleme alındığı görülmüştür. Bu verilerden hareketle edebî metinlerde Moskova, Rusya'da yaşanan tarihsel, dinî, siyasi, sosyolojik ve ekonomik alanlarda meydana gelen önemli gelişmelerin habercisi ya da ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rus Edebiyatı, İmge, Kent, Moskova

Atf: Aydın, O. (2024). Rus edebiyatında Moskova: XVII. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 287-302.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, onur_aydin@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7981-5821

Moscow in Russian Literature: From the End of the 17th Century to the Beginning of the 20th Century

Onur AYDIN ³

Submitted by: 11.10.2023

Accepted by: 26.01.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Urban studies on Moscow in literature have started to increase recently. These studies mostly examine a single author or work, providing limited data concerning the city's position in Russian literature. Therefore, the aim of this study is to provide a holistic perspective on the development of Moscow in literary texts from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century. This study examined the works of prominent writers and poets whose works focused on Moscow, and used descriptive and comparative analysis methods, as well as imagological analysis, as the primary methods of investigation. The analysis determined that at the beginning of the 18th century, although Moscow lost its position as the capital city, it was able to preserve its sacred and maternal roles. The city moved toward materialism in the second half of the century, stood out with its natural beauty at the end of the century, and took on a more epic identity since the Patriotic War of 1812. It's evident that the city was stuck between Western-Slavophile debates in the second half of the 19th century, and commercial aspect was emphasized more under the influence of capitalism in the following years. At the beginning of the 20th century, Moscow found itself to be incompatible with the incoming modernization and secularism. Based on this data, it's clear that Moscow was the harbinger of important developments in the historical, religious, political, sociological and economic fields in Russia, while simultaneously being affected significantly by these developments.

Keywords: Russian Literature, Image, City, Moscow

³ Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Russian Language and Literature, onur_aydin@anadolu.edu.tr, 0000-0002-7981-5821

Giriş

İnsanlar kentlerin, kentler de bir insanların zihinlerinin sınırları içerisinde yaşamını sürdürür. Bünyesindeki insanların yaşamını yitirmesiyle kentlerin varlığı sona ermez, onlar yalnızca başkalaşım ve değişim yaşarlar. Bu varoluş, dinamik ve etkileşimli bir süreci ifade eder. İnsanoğlu, dünyaya gözlerini açar açmaz çevresini incelemeye, algılamaya ve gördüklerini anlamlandırmaya başlar. Bir kentteki yaşam, toplumsal-mekânsal düzlemde insanın bir üyesi olduğu toplumu yansıttığı için aynı zamanda onun yaşam alanı da sayılır (Tan Metreş, 2017a, s. 149). Örneğin Antik Roma’da her özgür varlık, bir koruyucu ruha (*genius*) sahiptir. Sözü edilen bu ruh, insanlara ve mekânlara hayat verir, onların karakterlerini şekillendirir (*genius loci*). Bu görüşe göre mekânlar, insanlar ve olaylar üzerinde önemli etkiye sahiplerdir (Tan Metreş, 2017b, s. 489). Bu düşünceden hareketle, kent ve insanın birbiriyle iç içe geçtiği ve karşılıklı etkileşim içinde olduğu söylenebilir. Nitekim kentle ilgili metinlerin ortaya çıkışı da kent ve insanın etkileşimi sayesinde gerçekleşir (Tan Metreş, 2017a, s. 144). Söz konusu etkileşim bilişsel ve fiziksel alanlar üzerinden gerçekleşir (Saraç, 2019, s. 36). Bu durumun doğal sonucu olarak zihinlerde yaratılan imgeler aracılığıyla edebiyat-kent ilişkisi şekillenir. Söz konusu ilişkinin bir ürünü olarak ortaya çıkan kent imgesi ise “*bir kentin insanda bıraktığı izlenim*” (Keleş, 1980, s. 69-70) olarak özetlenebilir.

Edebiyat, gösterge bilimi ve kültür alanlarında çalışmalar yürüten Yuriy M. Lotman, *Petersburg Simgeciliği ve Kentin Gösterge Bilimi Sorunları* (*Символика Петербурга и проблемы семиотики города*) başlıklı makalesinde *ortak merkez eksenli* ya da *dış merkez eksenli* olmak üzere iki tür kentin varlığından söz eder. Ortak merkez eksenli kent, dağlık ya da kırsal alanda bulunur, yer ile gök arasında bir aracı rolündedir, başlangıcı vardır ama sonu yoktur, ebedî bir kenttir ve kalbin temsilcisidir. Dış merkez eksenli kent ise deniz kıyısı, nehir ağzı gibi alanlarda doğaya karşı mücadele verilerek kurulur, kültürel yönü daha güçlüdür ve aklın zaferini simgeler (Lotman, 1992, s. 10). Bir kentin ortak ya da dış merkez eksenli olması, onun coğrafiden daha çok manevi özellikleriyle ilgilidir. Kadim bilinçte mekân, merkez ve gökyüzü olarak ikiye ayrılır. Bu bilincin ana sembolü ise ‘dünyanın merkezi’ kavramıdır. Çünkü merkez, ana kaynağı, kökleri, mutlak gerçeği temsil eder. Evrenin yaratılmasından sonraki merkez anlayışı için üçlü bir yaklaşım geliştirilir: 1-gökle yerin bulunduğu kutsal bir yer olan yaşam dağı ya da ağacı, 2-kutsal şehirler, ibadethane ve saraylar, 3-yeri ve göğü uhrevi dünyayla birleştiren yaşam eksenini (Makovskiy, 1996, s. 263). Bu veriler ışığında kutsal, manevi ve birleştirici yönleri göz önünde bulundurulduğunda Moskova, Rus kültürü için bir merkezi bir mekândır ve ortak merkez eksenli kent sınıfındadır.

Günümüz edebiyat biliminde büyük kentlerin somut imgelerini içinde barındıran çeşitli metinler vardır. Kent üzerine çalışmalar yapan Rus araştırmacı Nina Ye. Mednis, bu metinleri Moskova, Petersburg, Venedik, Perm gibi *yerel*; kuzey, güney gibi *bölgesel* ve Puşkin, Gogol, Gorkiy, Bryusov, Tsvetayeva gibi *kişisel* olmak üzere üç sınıfa ayırır (2003, s. 138-158). Mednis, *Rus Edebiyatındaki Hiper Metinler* (*Сверхтексты в русской литературе*) adlı kitabında yerel ya da bölgesel metinler arasında en fazla araştırılan konunun Petersburg olduğunun, Moskova üzerine yapılması gereken bütüncül araştırmalara hâlâ gereksinim duyulduğunun altını çizer (Akt. Toporov, 1995, s. 13). Bu durumun nedeni, Petersburg metinlerinin Moskova’ya kıyasla daha önce inceleme konusu olmasıdır. 1970’li yıllarda Sovyet dil bilimci Vladimir N. Toporov (1928-2005), Rus edebiyatındaki yerel metinleri inceleme konusuna Petersburg metinlerini de dâhil ederek yeni bir akım başlatır. Bu dönemde Petersburg metinleri olgunluğuna ulaşırken Moskova metinleri yeni filizlendiği için daha genç bir araştırma alanı sayılır (Tan Metreş, 2016, s. 102). Diğer yandan söz konusu gereksinimden dolayı son yıllarda Moskova, Kırım, Londra metinleri üzerine yapılan araştırmaların sayısında önemli artış gözlemlenir (Galimova, 2012, s. 188).

‘*Moskova metni*’ kavramı, edebî eserlerde mekân ve yaşam olarak doğrudan Moskova’yı işaret eder. Bireysel olarak sanatçıların kente olan bakış açılarını, dünya görüşlerini detaylar, imgeler ve motifler aracılığıyla yansıtır. XVII.-XX. yüzyıllar arasındaki Rus edebiyatında Moskova konusuna yer vermiş yazar ve şairlerden

öne çıkan isimler şunlardır: Simeon Polotskiy (1629-1680), Antioh D. Kantemir (1708-1744), Mihail V. Lomonosov (1711-1765), Aleksandr P. Sumarokov (1717-1777), Gavriil R. Derjavin (1743-1816), Denis İ. Fonvizin (1745-1792), Nikolay M. Karamzin (1766-1826), İvan A. Krilov (1769-1844), Vasilii A. Jukovskiy (1783-1852), Konstantin N. Batyuşkov (1787-1855), Pyotr A. Vyazemskiy (1792-1878), Aleksandr S. Griboyedov (1795-1829), Aleksandr S. Puşkin (1799-1837), Nikolay V. Gogol (1809-1852), Mihail Yu. Lermontov (1814-1841), Aleksey K. Tolstoy (1817-1875), Nikolay A. Nekrasov (1821-1878), Konstantin S. Aksakov (1817-1860) ve İvan S. Aksakov (1823-1886), Aleksandr N. Ostrovskiy (1823-1886), Vyaçeslav İ. İvanov (1866-1942), Konstantin D. Balmont (1867-1942), İvan A. Bunin (1870-1953), Valeriy Ya. Bryusov (1873-1924), Aleksandr A. Blok (1880-1921), Andrey Bely (1880-1934), Sergey S. Solovyov (1885-1942), Osip E. Mandelştam (1891-1938), Marina İ. Tsvetayeva (1892-1941), Vladimir V. Mayakovskiy (1893-1930).

Çağdaş dönem Rus metinlerinde Moskova, her şeyin alınıp satıldığı büyük kent görüntüsünün arkasında endişelerin olduğu ve koşuşturma yüzünden insanın, yaşamın gerçek anlamını unuttuğu bir kent olarak verilir (Şurupova ve Popova, 2014, s. 41). Ancak bu Moskova imgesi, günümüze kadar süregelen kent algısının nesilden nesile zihinsel aktarımın bir ürünüdür. Bu çalışma kapsamında Moskova imgesinin Rus edebiyatında geçirdiği dönüşüm incelenecektir. Araştırmanın zamansal sınırlarını, XVII. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına kadar geçen bir zaman dilimi oluşturmaktadır. Zamansal kapsamın geniş tutulması, belirli eserlerin daha yüzeysel incelenmesi sınırlılığını yaratırken, diğer yandan daha fazla sanatçı ve eserin çalışmaya dâhil edilerek bütüncül bir Moskova metni portresinin çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu dönemde öne çıkan yazar ve şairlerin eserlerinde Moskova imgesi incelenmeye çalışılacaktır. İnceleme gerçekleştirilirken betimleyici ve karşılaştırmalı yöntemlerden yararlanılacaktır. Araştırma, etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir. Çalışmanın Moskova'yı merkeze alan Rus kültürünün ve edebiyatının tanınmasına ve gelişmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

XVII. Yüzyılın Sonundan XX. Yüzyılın Başına Kadar Rus Edebiyatında Moskova

Rus dilinde *Moskova bir anda inşa edilmedi* (*Москва не сразу строилась*) deyişi vardır. Paylaşılan ifadenin açıklaması, belirli bir hedefe ulaşmak için acele edilmemesi, sabredilmesi şeklindedir. Çalışmaya uyarlamak gerekirse edebiyattaki Moskova imgesi de bir anda ortaya çıkmış metinlerden oluşmamıştır. Bu imgenin tam olarak açığa kavuşturulabilmesi için geçirdiği tarihsel sürecin de çözümlenmesi gerekir. Nitekim yazarlar ve şairler kent imgelerinin hem yaşayıcısı ve yaratıcısı hem de aktarıcısı konumundadırlar. Bu nedenle iyi-kötü, olumlu-olumsuz birçok noktayı gerçek ve imgelem kavramları temelinde satırlara ya da dizelere dönüştürebilirler. Çift taraflı bakış açısı sayesinde söz konusu metinler, okur ve araştırmacılar için daha bütüncül veri sunar. Rus edebiyatındaki Moskova imgesine hızlıca bir göz atıldığında farklı asırlarda birçok sanatçının, eserlerinde bu önemli kente yer verdiği dikkat çeker. Bu çalışmadan da görüleceği üzere, asırlar öncesinden başlayan bu yoğun ilginin bir sonucu olarak da 'Moskova metinleri' adıyla farklı bir araştırma alanı ortaya çıkar. Yazar ve şairlerin yaptığı çeşitli katkılarla Moskova imgesi zenginleşerek günümüze kadar gelir.

XVII. yüzyılda yaşamış ve *Uyağın Usla Kavranışı* (*Рифмологион*) adıyla Rus edebiyatında ilk şiir derlemelerinden birini hazırlamış olan Simeon Polotskiy, Metuşelah'ın⁴ Moskova'da, cennetin krallığında oturmasını ister, Moskova Nehri'nin Oka'ya dökülmesinden ve Volga'ya uzanan coğrafi güzelliklerinden eserinde bahseder (1953, s. 143). Kenti tinsel bir çerçeveden inceler, 'Büyük Rus Devleti'nin sembolü ve başkenti' olarak görür. Şair, Mısır'dan Olympia'ya Babil'den Efes'e dünyanın yedi harikasını anlatır. Ardından Moskova Bölgesi'ndeki Kolomna'da inşa edilen çarlık sarayını dünyanın sekizinci harikasına benzetir:

⁴ Hz. Nuh'un büyükbabası olduğuna ve 969 yılla dünyada en uzun süre yaşadığına inanılan insandır (Bkz. Geçit, 2020, s. 154).

“Sekizinci harika şimdi Moskova'da ortaya çıkıyor, / Senin bu çarlık evin tamamlandığında, / Her yönden enfes, güzel ve zengin görünüyor, / Dışarıdan fevkalade, içeriden yoğun altın renginde.” (Polotskiy, 1953, s. 107).

XVIII. yüzyılın hemen başında Rus tarihi açısından bir dönüm noktası yaşanır. 1712 yılında Çar I. (Büyük) Petro (1672-1725), başkenti Moskova'dan Petersburg'a taşır. Ancak değişim biraz sancılı olur, nitekim eski gelenekleri köklerinden ayırmak kolay olmaz. Moskova'nın kendi yaşam tarzı, alışkanlıkları, gelenekleri asırlar boyunca şekillenmiş olduğu için bir anda tüm bu değerler kaybolmaz hatta insanların zihninde eskinin, başlangıcın, soyun devamı olarak *Moskova Ana* (Москва-матушка) olarak kalmaya devam eder (Muravyov, 1986, s. 10). Başkent olmasa da Moskova'ya ülkenin dört bir köşesinden gelen vatandaşların her biri beraberinde kendi kültürünü, değerlerini de getirir, böylece kent zenginleşmeye, gelişmeye hiç ara vermemiş olur.

Rus edebiyatının ilk modern şairi Antioh Kantemir, *Aklıma Sesleniyorum. Eğitime Hakaret Edenlere* (К уму своему. На хулящих учение) başlıklı satirik şiirinde Moskova halkına yer verir. Kantemir, Moskova sözcüğünü hiç kullanmaz ancak Moskova'nın ünlü terzisi Reks'ten, göbek üzerine kadar uzatılan sakal hakkındaki hurafeleri çürüten Rostov Mitropoliti Dmitriy'den, dönemin ünlü kunduracısı Yegor'dan bahseder (1956, s. 60). Kantemir'in alana getirdiği yenilik, ilk kez Moskova'nın günlük yaşamını resmetmesi ve Moskova'yı şiir sanatına taşıması kabul edilir (Muravyov, 1986, s. 6-8). XVIII. yüzyılda öne çıkan bir diğer sanatçı Mihail Lomonosov'un kalbinde, tarihî başkent Moskova yatar, bu nedendir ki ilk üniversitenin burada kurulmasına öncülük eder. Ünlü bilim insanı, *İmparator Ekselansları Yüce Hükümdar Knyaz Pavel Petroviç'in Doğumuna Atfen Bir Kaside* (Ода на рождение его императорского высочества государя великого князя Павла Петровича) adlı eserinde tarihten aldığı güzelliğiyle Moskova'yı diğer Rus kentlerinden ayrı bir yere konumlandırır: “Tüm Rus kentlerinin ortasında dimdik durarak / Büyük duvarlarıyla, taçlanmış başını, / Yüksekçe çevirir Moskova, / Bodur ağaçların arasındaki bir meşe gibi, / Kadim güzellik içinde muhteşem Moskova.” (Lomonosov, 1986a, s. 139). *Büyük Petro* (Пётр Великий) poemasıyla ise Lomonosov, çarı büyük zaferlerin yaratıcısı Moskova'yı bu zaferlere tanıklık eden kutsal bir kent olarak tasvir eder: “Yüce Moskova artık sakinleşti, / Kurtulduktan sonra gaddar canilerden: / İdamı hak eden isyancı streletslerden⁵ / Kılıcını dışarıya uzattı içerideki korkuları olmadan!” (1986b, s. 283), “...Şanlı ve cesur muzaffer girdi Vandalların yoluna, / Atalarının ve ebeveynlerinin olduğu kente, / Alametleri saydıkları kendi vazifelerini bıraktılar. / Moskova'nın kutsal hayaleti orada ne kadar da neşeliydi!” (1986b, s. 311). Şair bu poemasıyla Moskova'nın tarihsel geçmişini sanatla buluşturan ilk yazar olma ünvanını da kazanır.

XVIII. yüzyılın sonundan itibaren tüm dünyada toplumsal-ekonomik dönüşüm yoğunlaşmaya başlar. Kapitalizm ekonomiye, insan ve toplum yaşamına hızlıca nüfuz eder. Elbette bu yenileşme hareketi, başkent Petersburg'da daha hızlı ve yoğun bir biçimde gerçekleşir, gelenekselci Moskova değişime biraz daha dirençli kalır. 1760'lı yıllardan sonra kendine atfedilen Rus şiirlerinde Moskova; sadeliği, içtenliği, iyi niyeti, özgürlüğü, aşırı resmî olmamayı çağırıştırır. Moskova'nın, devletin merkezi Petersburg'un karşısında konumlandırılması, yönetimi (başta ülkeyi otuz dört yıl yöneten Çariçe II. Yekaterina'yı (1729-1796)) kızdırır. Ancak 1790'lı yıllarda Nikolay M. Karamzin sayesinde kent, Rus santimentalizminin kalbi olur. İlk santimentalist öykü olan *Zavallı Liza* (Бедная Лиза)'da yazar, Moskova'nın daha çok doğal güzelliklerini öne çıkarır, kenti gözünün önünde canlandıran okurun zihninde kır bahçeleriyle, çiçekleriyle âdeta bir köy yaşamı canlanır:

“Güneş, Moskova'nın üzerinde parladığı zaman, gurubun ışıkları sayısız altın kubbelerin, gökyüzüne doğru yükselen sayısız haçların üzerinde alev alev yandığında oluşan tablo şahanedir! Aşağıda sulak, koyu yeşil, çiçekli bir çayırılık uzanır; onun gerisinde ise, kimi zaman san kumlar üzerinden neşeli balıkçı

⁵ XV. yüzyılın sonundan XVIII. yüzyılın başına kadar görev yapmış ateşli silahlara sahip Rus askerî birliğidir.

kayıklarının hafif kürekleriyle dalgalandığı kimi zaman da Rus İmparatorluğu'nun bereketli diyarlarından doyumsuz Moskova'ya buğday getiren yük teknelerinin motor gürültülerine boğduğu berrak bir ırmak akar.” (Karamzin, 2004, s. 31).

Diğer yandan Moskova, yazar için yalnızca doğal unsurlarıyla var olan bir kent değildir. Eski başkent, geçmişin acı olaylarının canlı şahididir: “*Gaddar Tatarların ve Litvanyalıların, Rusya'nın başkentinin etrafını ateş ve kılıçla boşalttıkları zamanlardaki ve zavallı Moskova'nın, tıpkı savunmasız bir dul kadın gibi dayanılmaz fakirlikler içerisinde yalnızca Tanrı'dan yardım umduğu zamanlarındaki hüznü tarihini.*” (Karamzin, 2004, s. 32). Yazar nasıl ki *Zavallı Liza*'da aşk macerası gibi güzel, intihar gibi acı olayları Moskova'da işlediyse kentin tarihindeki iyi-kötü yaşananları da bir arada verir. Sonuç olarak Karamzin, usanmadan sevilen, her bakışta yeni güzellikler keşfedilen bir Moskova portresi çizer. Nitekim bu eserden sonra Moskova panoraması edebiyatta yaygınlaşacaktır (Muravyov, 1986, s. 11-15).

XIX. yüzyıl, Rusya tarihi için hayati öneme sahip olaylara sahne olur. 24 Haziran 1812 tarihinde Napolyon Bonapart'ın ordusunun, Neman Nehri'ni geçmesiyle Vatan Savaşı (*Отечественная война*) başlar. O dönemde çoğunun eli silah tuttuğu sanatçılar, savaşı bizzat yaşarlar. Bu deneyimlerin sonucu 1814 yılında Vasiliy A. Jukovskiy (1783-1852) önderliğinde altmıştan fazla yazarın katıldığı *Unutulmaz 1812 Yılına Atfedilen Şiir Derlemesi* (*Собрание стихотворений, относящихся к незабвенному 1812 году*) yayımlanır. Eserde yer verilen çoğu şiirde kentin kaybedilmesi, işgal edilmesi, geri alınması gibi Moskova konusu işlenir. Vatan Savaşı gösterir ki Moskova, yalnızca tarihi değil, aynı zamanda halkın gönlünde de yatan o günkü başkenttir (Muravyov, 1986, s. 19-20). Halkın savaş dönemindeki hissiyatını Lev N. Tolstoy, *Savaş ve Barış* (*Война и мир*) romanında kent üzerinden şöyle aktarır: “*Moskova'ya bakan her Rus, onun anne olduğunu hisseder. Kente bakan ve onun annelik anlamını bilmeyen her yabancı, bu kentin kadınısı kişiliğini hissetmelidir, işte Napolyon da bunu hissediyordu.*” (1940, s. 326, 444). Romanda Moskova, tüm Rusya'nın temsilcisi, kurucu, birleştirici ve savaşçı gücü olarak betimlenir. Borodino Muharebesi'nde Pyer'in milis kuvvetlerinin birinden işittiği şu sözler, sözü edilen Moskova imgesini destekler: “*Tüm halk taarruza geçmek istiyor, ağızlarında tek bir söz: Moskova.*” (Tolstoy, 1940, s. 191).

Vatan Savaşı'nın ardından Moskova, edebiyatta coşkun ve destansı tarzını Puşkin ile sürdürür. Puşkin dönemi, Rus şiir sanatının altın çağıdır. Bu çağda Karamzin, Jukovskiy, Batyuşkov, Lermontov, Tyutçev gibi birçok şair eser verir ve şiirlerin çoğunda Moskova anılır. Bu dönemde Moskova hiç olmadığı kadar yoğun, parlak ve çeşitli şekillerde ele alınır (Muravyov, 1986, s. 22). Aleksandr S. Puşkin'in Moskova'sı hem yakın geçmişin hem de o günün Moskova'sıdır. Ayrıca, Puşkin'in *Yevgeniy Onegin* (*Евгений Онегин*) poemasında Moskova, Rus ruhunun ve ulusal karakterinin bir timsali olarak sunulur: “*Moskova! Nasıl da birçok şey bu seste / Rus kalbi için bir araya gelmiştir! Nasıl da birçok ses onda karşılık bulmuştur.*” (1960a, s. 146). Taşradan Moskova'ya gelen Tatyana Larina için büyüleyici bir kent olmasının yanı sıra taşranın birtakım güzelliklerinden ise yoksundur. Ayrıca Moskova, Napolyon'a dahi teslim olmamış cesur bir kenttir: “*Sarhoş olmuş son şansıyla, / Napolyon boş yere bekliyordu. / Eski Kremlin'in anahtarlarıyla, / Diz çökmüş Moskova'yu.*” (Puşkin, 1960a, s. 146-147). Sonuç olarak bakıldığında poemada Moskova imgesi, güzel ve çok yönlü bir tasvirin ürünüdür. Düşmana geçit vermeyen, olumlu olumsuz tüm yönleriyle var olmayı sürdüren, ihtişamını koruyan kahraman bir kenttir. *Boris Godunov* (*Борис Годунов*) tragedyasında ise Puşkin Moskova'yı Rusya ile özdeşleştirir. Yazar, Kurbskiy ve Sahte Dmitriy arasında geçen bir konuşmada kenti şu sözlerle nitelendirir: “*Sahiden gönülden sevinmiyor musun? / İşte bizim Rusya'mız, o senin çareviç. / Orada insanların kalpleri seni bekliyorlar, / Senin Moskova'n, senin Kremlinin, senin vatanın.*” (Puşkin, 1960b, s. 267).

Puşkin'in ardılı Mihail Yu. Lermontov da 1837 yılında yazdığı *Borodino* (*Бородино*) şiirinde kenti destansı ve kahramansı planda yansıtır: “*Ve gözleri parlayarak dedi ki: / “Çocuklar! Moskova arkamızda değil mi? / Moskova yakınlarında ölelim, / Kardeşlerimizin öldüğü gibi!” / Hem ölmeye söz verdik, / Hem de bağlılık yemini ettik. / İşte Borodino Savaşı'na gidiyoruz.*” (2014a, s. 282-283). Şairin *Bulvar* (*Булевар*) şiiri ve *Saşka* (*Сашка*)

poeması gibi gençlik eserlerinde Moskova daha eleştirel bir tutumla verilir. Örneğin, *Saşka* poeması, büyük eserleri arasında yerini alamasa da Moskova dizeleriyle ünlenir: “*Moskova, Moskova! Seviyorum seni bir oğul gibi, / Bir Rus gibi ateşli, çok ve şefkatli! / Seviyorum ak saçlarının mukaddes parıltısını / Ve de dış motifli, huzur ve sükûnet içindeki Kremlin’i...*” (Lermontov, 2014b, s. 290). Şair, *Bulvar* adlı şiirinde ise Griboyedov’un *Akıldan Bela* adlı oyunundan hatta baba Famusov’un kentteki soylular hakkında söylediği güzel sözlerden esinlenerek Moskova yaşantısını eleştirel bir zeminde resmeder.

XIX. yüzyıl düzyazı ustalarından Aleksandr S. Griboyedov’un *Akıldan Bela* (*Горе от ума*) komedyasında atmosferiyle, alışkanlıklarıyla, tarihi ve kültürel çehresiyle Famusov’un evi minyatür bir Moskova olarak betimlenir. Geleneklerine bağlı ve hareketsiz bir yaşam ile sevgiden zalimliğe kolayca geçen ve geleceği öngörülemeyen Rus ulusal karakteri arasında ince bir ton bulunur. Eserde Moskova soylularının yaşamına dikkat çekilerek farklı portrelerin oluşturduğu bir Moskova imgesi yaratılır (Davidova, 2008, s. 52). ‘Ahlaklı’ baba Famusov, Sofya’nın Çatskiy ile ilişkisi olduğunu sandıktan sonra “*Artık Moskova’da kalamazsın, el âlemin içine çıkamazsın.*” (Griboyedov, 2011, s. 201) sözlerini kullanır. Bu sözlerle Puşkin, Moskova’nın soylu yaşamının insanlar üzerinde kendi ahlak kurallarıyla bir mahalle baskısı yarattığını açıklar. Eski-yeni karşıtlığı üzerine kurulu olay örgüsünde gelenekselci Moskova, eski düzenin ev sahipliği rolünü üstlenir.

Soylu Moskovasının zenginleşmesi edebî eserlerde tüccar figürüyle yansıtılmaya başlar. Nikolay V. Gogol, *Dostlarla Yazışmalardan Seçilmiş Parçalar* (*Выбранные места из переписки с друзьями*) derlemesinde Moskova’yı gezgin bir tüccar üzerinden anlatır. Gogol’un sözünü ettiği tüccar, birçok yer gezer, bir yerde alır başka bir yerde satar, ancak bu alım-satım gerçekleşirken hem alıcı-satıcı kazanır hem de tüccarın kendisi de zenginleşir (2009, s. 96). Aynı şekilde Lermontov’un *Genç Saray Görevlisi ve Kabadayı Tüccar Kalaşnikov, Çar İvan Vasilyeviç Hakkında Bir Şarkı* (*Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова*) roemasında Moskova-tüccar kesişimi yine bir aradadır. Çarın opriçniklerinden⁶ birinin, karısına yanaşmasına kayıtsız kalamayan genç tüccar Stepan Kalaşnikov, onu yumruklayarak öldürür. İdam cezasına çarptırılan tüccar, Moskova Nehri’nin arka tarafındaki Ryazan, Tula ve Vladimir kentlerine giden üç yolun ortasında kalan açık bir araziye gömülür (Lermontov, 2014c, s. 360-361). Saray ve hukuk düzenini eleştiren Lermontov, talihsiz adamın yaşadıklarını hatta yaşayamadıklarını da Moskova’da tasvir eder. Eserlerindeki olaylar hep Petersburg’da geçtiği için oralı sanılan Fyodor M. Dostoyevskiy ise aslında Moskova doğumludur. İlginç olan diğer husus da anne tarafından tüccar bir aileden gelmesidir. Voronej Devlet Teknik Üniversitesinde görev yapan ve kent üzerine çalışma yapan araştırmacılar S. A. Skuridina, Ye. O. Kuzminih ve M. V. Novikova, Dostoyevskiy’in algısında Moskova imgesinin zengin olma arzusuyla eşleştiğini ifade eder (2022, s. 60-61). Yazar için öz yaşam öyküsel yanlarının yanı sıra kent, paranın kazanıldığı yerdir. Araştırmacılar *Karamazov Kardeşler* (*Братья Карамазовы*) ile *Suç ve Ceza* (*Преступление и наказание*) romanlarından örneklerle görüşlerini desteklerler. Buna göre *Karamazov Kardeşler*’de eğitim için Moskova’ya gönderilen Smerdyakov eve iyi bir aşçı olarak döner, kent ona zengin olma hayalleri kurdurur: “*Diyelim ki ben sadece et suyu üreticisiyim ama şans eseri Moskova’da Petrovka’da⁷ bir kafe-restoran açabilirim. Çünkü özel tarifler yapıyorum ve Moskova’da yabancılar dışında hiç kimse özel tarifler sunamaz.*” (Dostoyevskiy, 1976, s. 205; akt. Skuridina, Kuzminih ve Novikova, 2022, s. 61). Smerdyakov’un hayalleri hukuk sınırları içerisindeyken *Suç ve Ceza*’da durum tam tersidir. Romanda Zametov, *Ruskiye vedomosti* gazetesinden bir haberi Raskolnikov ile paylaşır. Haberde “*Moskova’da sahte para basan çetenin tüm üyeleri yakalandı.*” (Dostoyevskiy, 1973, s. 126; akt. Skuridina, Kuzminih ve Novikova, 2022, s. 61) ifadesi dikkat çeker. Rus ulusal tiyatrosunun kurucusu sayılan Aleksandr N. Ostrovskiy için de Moskova ayrı bir önem taşır. Özellikle eserlerinde sıkça yer verdiği Zamoskvoreçye XIX. yüzyılda tüccarlar ve zanaatkârların yoğun olarak yaşadığı bir bölge olarak öne çıkar. Yazarın babasının avukat olup bölgedeki tüccarlarla çalışmasının sayesinde Ostrovskiy tüccar yaşantılarını yakından gözlemler. ‘Zamoskvoreçye’nin Kolombu’ olarak ünlenen yazar

⁶ IV. (Korkunç) İvan (1530-1584) tarafından kurulan gizli polis teşkilatı üyesidir.

⁷ Dönemin Moskovasının ticaret merkezlerinden biridir.

bölgenin kapalı ve tutucu yaşamına, ayrıca Moskova'ya oyunlarında sıkça yer vererek tüccarların yaşantısını Rus edebiyatına kazandırır (Küçük, 2016, s. 739). Eserlerinde Moskova, Rusya'nın kalbi, annesi ve sanayi merkezi olarak betimlenir. Kentin cadde, park adları gerçekte olduğu gibi aktarılır. Zalim tüccarlar, fakir ve zengin insanlar, çöpçatanlar, falcılar gibi farklı insan manzaralarına yer verilir. Özetle Ostrovskiy için Moskova tüm Rusya'dır (Küçük, 2018, s. 73-76).

Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ülkede Batıcılar ve Slavofiller olmak üzere iki kutup daha da belirginleşir. Her iki grup da Rusya'nın kurtuluşu hakkında fikir üretir ancak üretilen görüşler birbirine taban tabana zıttır. Batıcılar, çözümü modernleşme ve uygarlaşmada, Slavofiller ise köklerine geri dönmeye ve gelenekselci politikalarda görür. İlk grubun görüşlerini sembolleştirdiği kent Petersburg iken Slavofillerin tarihsel, otokratik ve muhafazakâr düşünceleri Moskova ile özdeşleştirilir. Böylelikle, konum olarak daha batıda yer alan Petersburg yenileşme ve modernleşme, daha doğudaki Moskova ise dinî, merkezîyetçi ve gelenekselci hareketlerin başkenti hâline gelir. Slavofillerin ateşli savunucularından olan Konstantin S. Aksakov 1845 yılında yazdığı *Petro'ya (Петры)* başlıklı şiirinde, çarın 'yıkıcı' reformlarının karşısına Moskova'yı şu sözlerle çıkarır: "*Moskova'yı amansızca bir kenara attın / Ve sen halktan uzaksın, / Kimsesiz bir şehir inşa ettin / Birlikte yaşayamazdınız zaten.*" (Aksakov, 1964, s. 393). Şair, çözümü ve gelecek umudunu yine Moskova üzerinden şu dizelerle aktarır: "*Dövüşten sonra tekrar yükselecek / Yine aklanmış bir halk / Kurtarılmış Moskova ile / Ve hayat özgürce yol alacak.*" (Aksakov, 1964, s. 394).

Ülkedeki tartışmaların başlıca konularından olan toprak köleliğinin 1861 yılında kaldırılmasından sonra Moskova, kapitalist ve işçilerin zor şartlar altındaki yaşamıyla birlikte verilmeye başlar. Yeni fabrikalar yeni istihdam sahaları yaratsa da kente gelen evsiz, fakir işçiler kendilerini yabancı gibi hisseder ve halk arasında şöyle bir deyiş ortaya çıkar: "*Moskova kimine anne, kimine ise üvey anne olur*" (Muravyov, 1986, s. 30). Değişen koşulların sonucunda insanların birbirine yabancılaşmasını Çehov'un eserlerinde yakından görmek olanaklıdır. Yazar yabancılaşmayı taşra-kent zıtlığı üzerinden inceler. Çehov'un yaratıcılığında değişik mekânlar, coğrafi anlam taşımaktan çok farklı yaşam tarzlarını gösteren atmosferi yansıtır (Zafer, 2004, s. 72-73). Mekânlar somut-soyut, gerçek-hayal kavramlarının vücut bulmuş hâlleridir. Yazarın bu zıtlığı işlediği belki de en dikkat çekici eseri *Üç Kız Kardeş (Три сестры)* oyunudur. Eserde en çok arzulanan, taşrayı terk edip Moskova'ya taşınmaktır. Hatta İrina sırf bu yüzden sevmediği baronla evlenmeyi dahi kabul eder. Bu arzu o kadar güçlüdür ki İrina'nın rüyalarının tek konusu olur: "*Hey Tanrım, her gece Moskova'yı görüyorum düşümden. Deli gibi bir şey oldum. Haziranda gidiyoruz, ama hazirana kadar, şubat, mart, nisan, mayıs... yarım yıl var nerdeyse!*" (Çehov, 2022, s. 42). Andrey de her gece rüyasında Moskova Üniversitesine profesör olduğunu görür. Yine Maşa'ya göre, Moskova öylesine güzel bir şehirdir ki, orada oturan insanlar için mevsimlerin bile önemi yoktur, hayat o kadar hızlı, eğlenceli akmaktadır ki nasıl geçtiği bile anlaşılmamaktadır. Elbette yazarın asıl amacı Moskova güzellemesi yapmak değil, kişileri zihinlerindeki mekânlardan kurtarmaktır. Çünkü mekânların önemi yoktur, değişim kişinin kendi elinde ve içindedir (İnanır, 2018, s. 70).

Rusya tarihinde büyük değişimlerin yaşandığı XX. yüzyılın başlarında Rus edebiyatında Moskova üç farklı çehreye bürünmüş olarak karşımıza çıkar: *dinî*, *şeytani* ve *şöleni*. Dönemin Rus edebiyatında Petersburgluların başını çektiği Moskova karşıtlığı, mantık dışı ve daha çok estetik nüans olarak kalır (Toporov, 2003, s. 76). Tarihsel gelişmelerinin ardından yaşanan dönüşüm sonrasında yalnızca Moskova üzerine gerçek anlamda şiirler ilk kez Valeriy Ya. Bryusov tarafından yazılır. Bryusov için Moskova, varoluşun doğal bir aracıdır. Onun Moskova'sı kişisel ve duygusaldır, tarihî Moskova'ya ise eserlerinde 1910'lu yıllardan itibaren yer vermeye başlar (Şubat Devrimi dönemini betimlediği *Sokaklarda (На улицах)* Ekim Devrimi'ne ithaf ettiği *Moskova'daki Parklar (Парки в Москве)* ve devrimden bahsettiği *Sovyet Moskova'sı (Советская Москва)* şiirlerinde olduğu gibi). *Eşin Benzerin Yok Dünyada (Нет тебе на свете равных)* şiirinde tarihî Moskova'yı, bu hâliyle kutsal saydığı kenti yüceltir: "*Eşin benzerin yok dünyada / Kadim zamanların Moskova'sı / Kalacaksın günlerinin parıltısıyla ebediyen şanlı / Kalacaksın her zaman canlı!*" (Bryusov, 1974, 313). Bryusov,

Kremlin'in Yanı Başında (У Кремля) şiirinde de Moskova'yı kutsal bir kent olarak görür ve orada kendini evindeymiş gibi hisseder: "Yılların misafiri olan ben, / Asırlık yollardan gelmiş bir otel müşterisi olan ben, / Burada evimdeyim ben." (Bryusov, 1974, s. 164).

Dönemin bir diğer ünlü şairi Konstantin D. Balmont'un şiirlerinde kent (Moskova) hiçbir zaman dünyanın merkezi olmaz, şair daha çok doğaya değer verir ve lirik kahramanını doğaya geri göndermeye çalışır (Tetik, 2017a, s. 150). Balmont'un kent şiirlerinde genel olarak *retrospektif*, yani geçmişe yönelme görülür (Tetik, 2017b, s. 27). Örneğin Moskova'ya yer verdiği *Sessizlik Günlerinde (В глухие дни)* başlıklı şiirinde kent, *Karışıklık Dönemi*'nin (1598-1613) kaotik ortamını yansıtır: "Fırtınalardan ve kasırgalardan kuleler düşüyordu / Ve gökyüzü, üç katmanlı bulutların arasında saklanıyordu, / Doğüstü savaşçıların meydan savaşını sahneye koyarak / Aniden kırmızı bir ışıkla aydınlanıyordu, / Eşi görülmemiş kuşlar uçuşuyordu, / Kartallar Moskova üzerinde çığlıklarla süzülüyordu, / Ağarmış kafalarını sallayarak / Kavşaklarda staretsler⁸ sessizce bekliyordu." (Balmont, 1969, s. 151). Dizelerden de görüleceği üzere geçmiş ile geleceği şiirlerinde birleştirmeye çalıştığı için Balmont'un kent şiirleri bolca arketip imge içerir.

Aslında Petersburglu bir şair olarak kabul edilen Aleksandr A. Blok'un kent konusuna ilgisinin dışavurumu, Bryusov'un *Urbi et orbi (Kente ve Dünyaya)* adlı şiir derlemesiyle gerçekleşir (Tetik, 2016, s. 48). Blok'un yaratıcılığının keşfedildiği yerdir Moskova. Genel olarak kent, şair üzerinde olumlu bir izlenim bırakır, bunu da şiirlerinde görmek olanaklıdır. Blok'ta da detaylar, günlük yaşam, somut bir Moskova yerine mutluluk, saflık ve gençlik duyguları beslediği kent vardır. Şair, *Moskova'da Bir Sabah (Утро в Москве)* şiirinde kenti gençlik ve kadınlık idealiyle aynı zeminde verir: "Seviyorum seni, kadını benim, / Tasasız gençliğim benim, / Ve Kremlin'in duru şefkati, / Bu sabah, seninki kadar çekici" (Blok, 1960, s. 187).

Moskova'nın sokakları, yaşamı, atmosferi kısaca her şeyi Bryusov gibi Andrey Bely'yi da büyüler. Bryusov, daha soyut, isimsiz, dışsal Moskova'yı; Bely ise somut, içsel Moskova'yı inceler. *Petersburg (Петербург)* ve *Moskova (Москва)* romanlarını kaleme alan Bely aslında her iki kenti de yok olmaya mahkûm eder. Yok oluşun nedeni dışsal değil içseldir. Mekanik Petersburg'a göre kent daha organik bir yaşam fırsatı sunar ancak devrim kapıdayken çürümüşlük her yerde kendini hissettirmeye başlamıştır. *Moskova* romanında Bely; yosunlu, tahtakurularının ve yeşil sineklerin cirit attığı kirli, dedikodunun ve bayağılığın kol gezdiği görenekçi ile aristokrat, zengin ve küstah Moskova'yı karşılaştırır. Bir sayfada kasvetli, gri diğer sayfada canlı, eğlenceli bir yaşamı resmeder. Yazara göre her iki Moskova'da da yaşamak olanaklı değildir (Nabilkina, 2013, s. 387-388). Kısacası Bely'de, devrim öncesi kaosu yaşadığı, eski geleneklerin ve güzelliklerin çürümeye yüz tuttuğu, alaca renkli ve uyumsuzluk içinde bir Moskova okurun karşısına çıkar.

Vladimir V. Mayakovskiy de Bryusov gibi Moskova'yı sokakları, kalabalığı, dış görüntüsüyle ele alır, ancak ona teknolojik ve fütüristik tarzda yeni bir yaşam ve farklı renkler katar. Diğer yandan Mayakovskiy'in Moskova'sı, Bely'inki gibi zıtlıkların kentidir. Rus edebiyat eleştirmeni Viktor B. Şklovskiy bir konuşmasında bu durumu: "O (Mayakovskiy) bu kenti hem sever hem de bu kentten nefret ederdi." (Şklovskiy'den aktaran: Muravyov, 1986, s. 36) sözleriyle aktarır. Devrimden önceki şiirlerinde Mayakovskiy, 'köhne' Moskova'yı korku ve acı dolu bir kent olarak ele alır. Teknolojiyi seven ve Moskova'yı bir sanayi kenti olarak gören şair devrim sonrasında metrolar yapıldıktan, sokaklar genişletildikten sonra daha olumlu bir Moskova portresi çizer. *İki Moskova (Две Москвы)* adlı şiirinde Mayakovskiy, adından da anlaşılacağı üzere birbirine zıt kent imgesi yaratır. İlk bölümde eski Moskova sahneder: "Meyhaneden çıkan holiganlar, / Eskiden olduğu gibi birbirlerini dövüyorlar. / Geceleri ise sessizlik hâkim / Ve sessizlikte ne bir klakson ne de bir lastik sesi var... / Moskova bir köy gibi horluyor / Ve gökyüzünde krem renginde, sağır yaşlı bir kadını andıran / Eski, kaba bir Kremlin duruyor." (Mayakovskiy, 2018, s. 434). İkinci bölümde ise Lenin Enstitüsü, fabrika, araba gibi tüm yeniliklerle diğer Moskova yer alır. *Olacak (Будем)* başlıklı şiirinde "Moskova'da hiçbir ara sokak ve sokak olmayacak / Yalnızca hava alanları ve

⁸ Rus Ortodoks geleneğinde yaşça büyük, tecrübeli keşiş ya da rahiptir (Bkz. Kuznetsov, 2000, s. 1260; akt. Aydın, 2023, s. 251).

evler olacak.” (Mayakovskiy, 2018, s. 1215), *Emek (Труд)* şiirinde “Gezegegenler arası iletişim için büsbütün basınçlı hava üretiliyor. /...Bulutlardan yapay süt ve smetana⁹ elde ediliyor.” (Mayakovskiy, 2018, s. 1218), dizeleriyle fütürist imgeleri kullanarak kenti tasvir eder.

Mayakovskiy gibi İvan A. Bunin’in *Temiz Pazartesi (Чистый понедельник)* öyküsünde de Moskova zıtlıkların kenti olarak tasvir edilir. Eserin olay örgüsü XX. yüzyılın başlarında geçer ve arka fona Moskova alınarak işlenir. Öykünün başlarında, kahramanlar restoranda yemek yiyip ardından tiyatroya ya da konsere giderler. Bu bölümde Moskova daha çok soyluların yaşam tarzını yansıtan ve gündelik koşuşturmaların yapıldığı bir kent olarak tasvir edilir. Henüz daha ilk cümlede değişmekte olan kent atmosferi okuyucuya hissettirilir: “Moskova’nın gri kış günü kararıyordu, fenerlerdeki gaz soğuk bir şekilde tutuşuyor, mağazaların vitrinlerini sıcak bir şekilde ısıtıyordu. Günlük işlerinden kurtulan Moskova’nın gece yaşantısı alevleniyordu.” (Bunin, 1966, s. 238). Eserin ortalarına doğru, iki sevgili Moskova Sanat Tiyatrosu’na oyun izlemeye giderler. Burada dönemin ünlü tiyatro yönetmenlerinden İvan M. Moskvın (1874-1946), Konstantin S. Stanislavskiy (1863-1938), Leopold A. Sulerjitskiy (1872-1916) gibi isimlerle tanışma fırsatı yakalarlar. Bu bölümde daha sanatsal ve aristokrat bir kent imgesi görülür. Sonlara doğru ise kentin dinî yönü öne çıkarılır. Başkahraman Kremlin’e, Arhangel Katedrali’ne gider. Sonraki zamanlarda sevgilisini rahibelerin arasında görür ancak kız onu tanımaz. Artık farklı yaşam tarzına sahip iki yabancı insana dönüşmüşlerdir. Bunin’in sanatçıların yanı sıra Rus azizler Pyotr Muromskiy ve karısı Fevroniya ile 1380 Kulikovo Muharebesi’nin kahramanlarından Presvet ve abisi Oslabya isimlerine yer vermesi yine ikili bir yaşam tarzı algısı yaratır. Bu yaşam birbirini anlamayan insanların dünyasıdır. Başkahraman ve sevgilisinin ilişkisi üzerine kurulu olay örgüsü de bu amaca hizmet eder. İlk bakışta ana tema aşk olarak görülse de çiftin birbirini anlamaması bir diğer önemli noktadır. Âşık olan genç kız zamanla ilahi sevginin, seçtiği kişiye olan sevgiden daha güçlü olduğunun farkına varır. Sevdiği adama kıyasla daha yüksek ahlaki hedeflere sahiptir. Bu hedeflere ulaşmak için dünyevi koşuşturmayı bırakıp kendini Tanrı’ya hizmete adar. İşte Moskova bu iki farklı dünya görüşüne sahip insana ev sahipliği yapar. Diğer bir ifadeyle Bunin, yüzyılın başında değişen Rusya’yı ve birbirinden farklı insan manzaralarını okuruna Moskova aracılığıyla göstermeyi amaçlar.

Sonuç

Çalışmada bir kent olarak Moskova’nın edebî metinlerdeki yeri, rolü ve gelişimi izlenmiştir. XVII. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına uzanan inceleme kapsamında, Rus edebiyatında Moskova’yı ele almış yazar ve şairlerden öne çıkan isimler belirlenmiştir. Bu bağlamda adı geçen sanatçılardan en az bir eseri örnek olarak incelenmiş, elde edilen veriler kronolojik ve tematik düzende sınıflandırılmıştır. Rusya’nın tarihsel düzlemde yaşadığı gelişmelere koşut olarak Moskova’ya edebiyatta yer verildiği, ayrıca yazar ve şairlerin zihinlerindeki kent imgesinin zaman zaman öznel yaklaşımlar içerebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yuriy Lotman’ın ortak merkez eksenli kent sınıfına giren Moskova coğrafi özelliklerinin yanı sıra kutsal, manevi ve birleştirici yönleri göz önünde bulundurulduğunda merkezî bir mekândır. I. Petro’nun, başkenti Petersburg’a taşınmasıyla Moskova’nın kaybı yalnızca ünvanı olmuştur. Metinlerde yerini ve önemini kaybetmeyen Moskova; eskinin, başlangıcın, geleneklerin, kutsalın kenti ve ‘anne’ olma özelliklerini sürdürmüştür. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rus kültüründe başlayan, sonraki yüzyılda artarak devam eden dünyevileşme çabalarının etkisi Moskova metinlerinde de kendini hissettirmiştir. Böylece Moskova, şiir sanatına dâhil olmuş ve ilk kez kentteki günlük yaşamdan kesitler sunulmuştur. Yüzyılın ilk yarısında Petersburg’un yanında konumlandırılan Moskova, başta I. Petro olmak üzere tarihî zaferlere tanıklık eden bir kent görünümü elde etmiştir. İkinci yarısında ise santimentalizm akımının etkisiyle Moskova metinlerinde doğanın, kentin doğal güzelliklerinin ağır bastığı görülmüştür.

⁹ Ülkemizdeki yoğurda benzeyen, Rusya’da sos, meze olarak sıkça kullanılan bir tür ekşi kremadır.

1812 Vatan Savaşı'nın yarattığı atmosferle Moskova savaşçı, cesur ve kahraman nitelendirilmeleriyle edebiyatta daha destansı bir çizgide yansıtılmıştır. Ancak savaşın ardından ortak bir Rus ruhunun bulunamaması ülkede Batıcı-Slavofil, gelenekselci-devrimci, muhafazakâr-liberal gibi karşıt görüşlerin şiddetlenmesine yol açmıştır. Gelenekselci ve muhafazakâr sıfatları Moskova için en fazla kullanılan sözcükler olarak tarihe geçmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak Moskova, bu nitelendirmeler üzerinden *çağ dışı, arkaik, geri kalmış* gibi nitelermelere maruz bırakılmıştır. Bu dönemden itibaren edebiyattaki Moskova algısı olumsuz olarak da kayda geçmeye başlamıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru kapitalizmin etkilerinin artması, toprak ağalarının yerini burjuvazinin almasıyla bir ticaret kenti olan Moskova, edebiyatta tüccar imgesiyle sıkça birlikte anılarak olumsuz kent algısına yeni bir halka eklemiştir. XX. yüzyılın başında Rus edebiyatında modernleşme hareketleri görülürken kent çoğu zaman bu gelişmelerin karşısına konumlandırılmıştır. Bu dönem eserlerinde *dinî ve şeytani* başta olmak üzere farklı Moskova portreleri çizilmiştir. Birbirine zıt bu portreler, sanatçıların eserlerinde yarattığı Moskova imgesinin bir sonucudur. Nitekim devrimin arifesinde gelenekselci, değişmekte olan yeni Rusya'nın eski başkenti, sekülerizme doğru kayan bir yaklaşımda muhafazakâr bir kent olarak daima çok yönlü, zıt ve uyumsuz bir tonda edebî eserlerde yerini almıştır.

Moskova'yı konu alan metinlerin çehresi tarihî, dinî, siyasi, sosyolojik ve ekonomik gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Kaleme alındığı dönemin özelliklerini yansıttığı için bu metinler, araştırmacılara her zaman çok zengin bir içerik sunmuştur. XVII. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına kadar geçen sürede sırasıyla çok olumlu, olumlu ve olumlu-olumsuz bir arada olan üç farklı Moskova imajı karşımıza çıkmıştır. Bir dönem başkent ünvanı elinden alınmış olsa dahi Moskova, önemini ve değerini hiçbir zaman yitirmemiş, bu nedenle hemen hemen tüm önde gelen sanatçıların zihinlerini ve sayfalarını meşgul etmeyi başarmıştır.

Kaynakça

- Aksakov, S. K. (1964). Petru. V. N. Orlov (Gl. red.), *Poeti krujka N. V. Stankeviça: N. V. Stankeviç, V. İ. Krasov, K. S. Aksakov, İ. P. Klyuşnikov* içinde (s. 392-394). Leningrad: Sovetskiy pisatel. Leningradskoye otdeleniye.
- Aydın, O. (2023). Maneviden maddiye Rusya'nın iki kutuplu Hristiyanlık anlayışı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(47), 237-266. doi: 10.17335/sakaifd.1246108
- Balmont, K. D. (1969). *K. D. Balmont. Stihotvoreniya*. V. N. Orlov (Gl. red.). Leningrad: Sovetskiy pisatel. Leningradskoye otdeleniye.
- Blok, A. A. (1960). *Sobraniye soçineniy v 8-i t. Tom 3. Stihotvoreniya i poemı (1907-1921)*. V. N. Orlov, A. A. Surkova ve K. İ. Çukovskogo (Red.). Moskva, Leningrad: GİHL.
- Bryusov, V. Ya. (1974). *Sobraniye soçineniy v 7-i t. Tom 3. Stihotvoreniya 1918-1924. Poema "Egipetskiye noçi" i stihotvoreniya, ne vklyuçavşiyesya V. Ya. Bryusovim v sborniki 1891-1924*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Bunin, İ. A. (1966). Çistiy ponedelnik. V. S. Greçaninova (Sost.), *Sobraniye soçineniy v 9-i t.: Tom 7. Tyomniye allei* içinde (s. 238-251). Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Çehov, A. P. (2022). *Üç kız kardeş* (13. Bs.) (Ataol Behramoğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Davidova, A. V. (2008). "Moskovskiy tekst" v romane V. Makanina "Andegraund, ili geroy našego vremeni". *Almanah sovremennoy nauki i obrazovaniya*, 2(9), 52-54. Erişim adresi: https://www.gramota.net/articles/issn_1993-5552_2008_2-3_20.pdf
- Dostoyevskiy, F. M. (1973). *Polnoye sobraniye soçineniy i pisem: V 30 t. Tom 6. Prestupleniye i nakazaniye*. V. G. Bazanov (Otv. red.). Leningrad: Nauka. Leningradskoye otdeleniye.
- Dostoyevskiy, F. M. (1976). *Polnoye sobraniye soçineniy i pisem: V 30 t. Tom 14. Bratya Karamazovi. Knigi I-X*. V. G. Bazanov (Otv. red.). Leningrad: Nauka. Leningradskoye otdeleniye.
- Galimova, Ye. Ş. (2012). Severniy tekst v sisteme lokalnih (gorodskih i regionalnih) sverhtekstov russkoy literaturı. E. F. Şafranskaya (Otv. red.), *Filologičeskiye traditsii v sovremennom literaturnom i lingvistiçeskom obrazovanii: (sb. nauç. st.: v 2-h t.): T. 1. içinde (s. 186-193)*. Moskva: Sovremennoye gumanitarnoye obrazovaniye.
- Geçit, M. S. (2020). Kutsal kitaplara göre Hz. Nuh'un gemisi nerede yapıldı, nereden kalktı, nereye indi?. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 147-171. doi: 10.31463/aicusbed.742785
- Gogol, N. V. (2009). Nujno proezditsya po Rossii (İz pisma k gr. A, P. T.....mu). İ. A. Vinogradov ve V. A. Voropayev (Sost.), *Polnoye sobraniye soçineniy i pisem v 17-i t.: Tom VI. Vıbranniye mesta iz perepiski s druzyamı. Duhovnaya proza, kritika, publitsistika* içinde (s. 89-96). Moskva: İzdatelstvo Moskovskoy Patriarhii.
- Griboyedov, A. S. (2011). *Akıldan bela* (Cenk Gündoğdu ve Engin Toprak, Çev.). İstanbul: İkaros Yayınları.
- İnanır, E. (2018). Rus edebiyatında bir topos olarak Sibirya. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 2(2), 64-73. doi: 10.30830/tobider.sayı.4.5
- Kantemir, A. D. (1956). Satira I. Na hulyaşçih uçeniya. K umu svojemu. Z. İ. Gerşkoviç (Sost.), *A.D. Kantemir. Sobraniye stihotvorenıy* (2-e izd.) içinde (s. 57-67). Leningrad: Sovetskiy pisatel.
- Karamzin, N. M. (2004). Zavallı Liza (Birsen Karaca, Çev.). Birsen Karaca (Haz. ve Der.). *Rus edebiyatı öykü antolojisi* içinde (s. 31-46). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları 474. Ankara: Sevinç Basımevi.
- Kuznetsov, S. A. (Gl. red.). (2000). *Bolşoy tolkoviy slovar russkogo yazıka*. Sankt-Peterburg: Norint.
- Küçük, K. S. (2016). Aleksandr Nikolayeviç Ostrovski'nin izinden Moskova. *Art-Sanat Dergisi*, (Özel Sayı), 738-742. Erişim adresi: <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/A60F514B92B04DBCB986F942466878C0?doi=>
- Küçük, K. S. (2018). *A.N. Ostrovski oyunlarında Moskova yaşamı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Lermontov, M. Yu. (2014a). Borodino. N. G. Ohotin (Otv. red.), *Polnoye sobraniye soçineniy v 4-h t.: Tom 1. Stihotvoreniya* içinde (s. 281-283). Sankt-Peterburg: İzdatelstvo Puşkinskogo Doma.
- Lermontov, M. Yu. (2014b). Saşka. Yu. M. Prozorov (Otv. red.), *Polnoye sobraniye soçineniy v 4-h t.: Tom 2. Poemi* içinde (s. 288-338). Sankt-Peterburg: İzdatelstvo Puşkinskogo Doma.
- Lermontov, M. Yu. (2014c). Pesnya pro tsarya İvana Vasilyeviça. Yu. M. Prozorov (Otv. red.), *Polnoye sobraniye soçineniy v 4-h t.: Tom 2. Poemi* içinde (s. 347-361). Sankt-Peterburg: İzdatelstvo Puşkinskogo Doma.
- Lomonosov, M. V. (1986a). Oda na rojdeniye ego imperatorskogo vişoçestva gosudarya velikogo knyazya Pavla Petroviça. Yu. A. Andreyev (Gl. red.), *İzbranniye proizvedeniya* (s. 139-145) içinde. Leningrad: Sovetskiy pisatel.
- Lomonosov, M. V. (1986b). Pyotr Velikiy. Yu. A. Andreyev (Gl. red.), *İzbranniye proizvedeniya* (3-e izd.) (s. 280-311) içinde. Leningrad: Sovetskiy pisatel.
- Lotman, Yu. M. (1992). *İzbranniye stati: V 3 t.* (Tom 2). Tallinn: Aleksandra.
- Makovskiy, M. M. (1996). *Sravnitelnyy slovar mifologičeskoj simboliki v indoyevropeyskih yazıkah. Obraz mira i miri obrazov.* Moskva: Gumanitarniy izdatelskiy tsentr VLADOS.
- Mayakovskiy, V. V. (2018). *Boşoye sobraniye stihotvorenij i poem v odnom tome. Vladimir Mayakovskiy.* Moskva: Eksmo.
- Mednis, N. Ye. (2003). *Sverhteksti v russkoj literature.* Novosibirsk: Izd-vo NNRU.
- Muravyov, V. B. (Sost.). (1986). "Gorod çudniy, gorod drevniy...". *Moskva v russkoj poezii XVII - naçala XX vekov.* Moskva: Moskovskiy raboçiy.
- Nabilkina, L. N. (2013). Kulturoloğičeskiy obraz moskvi: Degumanizirovanniy i gumanistiçeskiy. *Vestnik MPGU*, 2, 387-394. Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturologičeskiy-obraz-moskvy-degumanizirovannyy-i-gumanistiçeskiy>
- Polotskiy, S. (1953). Rifmologion. İ. P. Eryomin (Sost.), *İzbranniye soçineniya. Simeon Polotskiy* içinde (s. 97-160). Moskva, Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Puşkin, A. S. (1960a). Yevgeniy Onegin. K. İ. Tyunkin (Red.), *Sobraniye soçineniy v 10-i t.: Tom 4. Yevgeniy Onegin, dramatiçeskiye proizvedeniya* içinde (s. 5-200). Moskva: GİHL.
- Puşkin, A. S. (1960b). Boris Godunov. K. İ. Tyunkin (Red.), *Sobraniye soçineniy v 10-i t.: Tom 4. Yevgeniy Onegin, dramatiçeskiye proizvedeniya* içinde (s. 201-298). Moskva: GİHL.
- Saraç, H. (2019). *Sovyet propaganda dili (bir asrı geride bırakan Ekim Devrimi'nin dile getirdikleri).* İstanbul: Değişim Yayınları.

- Skuridina, S. A., Kuzminih, Ye. O. ve Novikova, M. V. (2022). Moskva v vospriyatii F.M. Dostoyevskogo, M.A. Bulgakova i S.A. Yesenina. *Aktualniye voprosi sovremennoy filologii i jurnalistiki*, 2(45), 59-66. doi: 10.36622/aqmpj.2022.86.27.008
- Şurupova, O. S. ve Popova, Ye. A. (2014). Moskovskiy i provintsialniy sverhteksti russkoy literaturı v proizvedeniyah sovremennih avtorov. *Vestnik Voronejnogo gosudarstvennogo universiteta, Seriya: Filologiya. Jurnalistika*, 3, 41-43. Erişim adresi: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/phyloglog/2014/03/2014-03-11.pdf>
- Tan Metreş, E. H. (2016). *Kentsel bellek bağlamında Yu. V. Trifonov'un öykülerinde 'Moskova'* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tan Metreş, E. H. (2017a). Yuri Trifonov'un Moskova metinlerinde "genius loci" ("Değişim" adlı öyküsü örneğinde). *Turkish Studies*, 12(5), 485-496. doi: 10.7827/TurkishStudies.11410
- Tan Metreş, E. H. (2017b). XX. yüzyıl Rus edebiyatında kentleşme ve toplumsal dönüşümün izleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 143-149. Erişim adresi: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/trace-of-urbanization-and-social-transformation-in-russian-literature-of-the20th-century.pdf>
- Tetik, K. (2016). V. Bryusov-urbanist v otsenke A. Bloka. *İzvestiya Yujnogo federalnogo universiteta. Filolojişkesiye nauki*, 2, 48-58. doi: 10.18522/1995-0640-2016-2-48-58
- Tetik, K. (2017a). *Urbanistişeskaya poeziya K.D. Balmonta i V. Ya. Bryusova*. MGU imeni M.V. Lomonosova, Dissertatsiya na soisk. uç. ste. kandidata fil. nauk, Moskva.
- Tetik, K. (2017b). *Urbanistişeskaya poeziya K.D. Balmonta i V. Ya. Bryusova*. MGU imeni M.V. Lomonosova, Avtoreferat dissertatsii na soisk. uç. ste. kandidata fil. nauk, Moskva.
- Tolstoy, L. N. (1940). *Polnoye sobraniye sochineniy v 90 t.* (Tom 11. Voyna i mir, tom 3). Moskva: GİHL.
- Toporov, V. N. (1995). *Mif. Ritual. Simvol. Obraz: İssledovaniya v oblasti mifopoetişeskogo: İzbrannoye*. Moskva: İzdatelskaya gruppa "Progress" – "Kultura".
- Toporov, V. N. (2003). *Peterburgskiy tekst russkoy literaturı. İzbranniye trudi*. N. G. Nikolayuk (Red.). Sankt-Peterburg: "İskusstvo-SPB".
- Zafer, Z. (2004). Anton Çehov'un eserlerinde taşra konusu. A. Behramoğlu ve V. Petroçenko (Ed.). *Çehov'dan sonraki yüzyıl, uluslararası Çehov sempozyumu, 04-05 kasım 2004, İstanbul, Türkiye, bildiri kitabı* içinde (s. 63-74). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Extended Abstract

Purpose

Certain images of the city are formed in people's minds as a result of interaction between humans and cities. These mental images have turned urban texts into a separate field of literary study over time. It is noteworthy that in urban studies, which is considered a relatively new field of research, the number of studies on Moscow, both within Russia and abroad, has increased recently. In these studies, it is often a single work of an author or different works by the same author that are discussed. While such studies provide important data on a particular artist's approach to the city, they lead to more limited data on Moscow over a long period of time.

Design and Methodology

Based on the hypothesis "Moscow is Russia," the aim was to describe the development of Moscow in literature over a period of approximately two and a half centuries. The inductive method was used with the intent of revealing the general panorama of Russia in literary texts for the period in question. The study, which can be considered conceptual, aims to reveal the historical development of Moscow in Russian literature from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century. For this purpose, descriptive and comparative analysis methods, as well as imagological analysis, were used in the study. The descriptive method allowed observations to be made about how Moscow developed in the minds of the Russian people historically. With the comparative analysis method, this study presented comparisons on how different writers and poets approached the city, and how the city was depicted in different works by the same author. A sample was drawn from the works of prominent Russian writers and poets during the period in question, which lasted approximately two and a half centuries. Not only one work of writers and poets, but also more than one work was used. The works of artists who deal with Moscow through elements such as subject, theme, image and motif were then analyzed. A holistic analysis was carried out by conveying not only a section in which Moscow was mentioned, but also the context in order to accurately reflect the perception of the city. This analysis has revealed what Moscow as a city means to Russians. For this research there is no need ethics committee approval.

Findings

The analysis determined that at the beginning of the 18th century, although Moscow lost its position as the capital city, it was able to preserve its sacred and maternal roles. The city moved toward materialism in the second half of the century, stood out with its natural beauty at the end of the century, and took on a more epic identity since the Patriotic War of 1812. It's evident that the city was stuck between Western-Slavophile debates in the second half of the 19th century, and commercial aspect was emphasized more under the influence of capitalism in the following years. At the beginning of the 20th century, Moscow found itself to be incompatible with the incoming modernization and secularism. In the 19th century, the adjectives traditionalist and conservative went down in history as the most used words for Moscow. In the 20th century, unlike previous periods, Moscow was described as outdated, archaic and underdeveloped. From this period onwards, the perception of Moscow in literature began to be recorded as negative. Based on this data, it's clear that Moscow was the harbinger of important developments in the historical, religious, political, sociological and economic fields in Russia, while simultaneously being affected significantly by these developments. At the same time, a rich image of Moscow emerged as Russian writers and poets depicted the city by blending the general situation of the country and their own subjective approaches. In the period from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century, three different images of Moscow emerged: very positive, positive, and a combination of positive and negative, respectively. It was concluded that Moscow's stance in literature was parallel with the developments Russia experienced on a historical level, and that the image of the city in the minds of writers and poets could sometimes be subjective.

Research Limitations

Although the study falls within the scope of research on urban areas, it only focuses on Moscow. In particular, it does not include a detailed comparison of the cities of Moscow and St. Petersburg, which are frequently mentioned in Russian literature. In addition, the image of Moscow was analyzed by selecting examples only from Russian literature. The material for the study was chosen from the works of writers and poets from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century. Only the works of prominent writers and poets could be examined within the specified time period, and the analysis was often limited to one or two works of an author. Considering the volume of the article, some authors were not included at all.

Implications

This study presents an interdisciplinary review of linguistic, literary, and historical research. It offers a broad perspective on urban research, spanning approximately two and a half centuries. Furthermore, it includes the perspectives of numerous Russian writers and poets toward Moscow during this time period. Thus, this study has created a large database for researchers who want to examine Moscow in both cultural and literary research. Conducting research with not only one city but multiple cities would make a positive contribution to the holistic perspective. Further comparative studies may also enhance understanding of the subject. For instance, the Moscow-St. Petersburg rivalry in Russian history continues even today; for this reason, comparative city studies, especially of Moscow and St. Petersburg, may be interesting. In addition, the time scope of the research could be expanded. Our study covers the period from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century, but additional studies could examine the periods before the 17th century and from the beginning of the 20th century to the present day.

Originality

This is a comprehensive research study as it examines Moscow, which is considered the heart of Russia, not over a limited period but over a period of approximately two and a half centuries. The problem of dealing with either a single work of an author or different works by the same author, which had been encountered in previous studies, was resolved in our study. This provided the opportunity to obtain more comprehensive, broad, realistic and accurate data about the city. Thus, a holistic perspective on the role and position of Moscow in Russian literature has been added to the scholarly field, shedding light on the developments in Russian literature and history over two and a half centuries from a bird's-eye view from Moscow.

Araştırmacı Katkısı: Onur AYDIN (%100).